

Medelijden – mooi! Maar er zijn twee soorten medelijden. De ene, de zwakke en sentimentele soort, is eigenlijk niets anders dan het ongeduld van het hart om zich zo snel mogelijk te bevrijden van het pijnlijke gevoel dat je bekruipt bij de aanblik van de ellende van een ander, die vorm van medelijden die helemaal geen mede-lijden is, maar louter instinctieve afweer van de eigen ziel tegen het lijden van een ander. En de andere soort, de enige die ertoe doet, is het onsentimentele maar vruchtbare medelijden, dat welbewust is en vastbesloten geduldig en meeduldig alles tot het uiterste en zelfs nog verder te doorstaan.

‘Wie heeft, aan hem zal worden gegeven’ – deze woorden uit het Boek der Wijsheid mag elke schrijver gerust als volgt bevestigen: ‘Wie veel heeft verteld, aan hem zal veel worden verteld.’ Niets is minder waar dan de al te gangbare gedachte dat in een schrijver ononderbroken de fantasie aan het werk is, dat hij over een onuitputtelijke voorraad wederwaardigheden en voorvallen beschikt die hij voortdurend tot nieuwe verhalen omsmeedt. In feite hoeft hij alleen maar, in plaats van een beroep te doen op zijn eigen vindingrijkheid, zich door personages en belevenissen te laten vinden die, zolang hij het verscherpte vermogen om te zien en te luisteren weet te behouden, steeds naar hem op zoek zijn om te worden doorverteld. Wie zich dikwijls de moeite heeft getroost de lotgevallen van de mens te duiden, aan hem vertrouwen velen hun lotgevallen toe.

Ook deze geschiedenis heb ik vrijwel geheel in de hier gepresenteerde vorm te horen gekregen, en wel op volkomen onverwachte wijze. Toen ik voor het laatst in Wenen was, bezocht ik ’s avonds, vermoeid door allerlei beslommeringen, een restaurant in de voorstad, waarvan ik meende dat het allang uit de mode was geraakt en niet meer druk bezocht werd. Nauwelijks stond ik binnen of ik werd me onaangenaam bewust van mijn misrekening. Meteen al aan het eerste tafeltje bleek een kennis te zitten, die met alle blijken van oprechte, zij het door mij niet even onstuimig beantwoorde vreugde opstond en mij uitnodig-

de bij hem plaats te nemen. Het zou onjuist zijn te beweren dat dit ijverig heerschap op zich een onaardig of onaangenaam mens was; hij behoorde alleen tot het slag dwangmatig sociale lieden die net zo naarstig kennissen verzamelen als kinderen postzegels, en die derhalve op elk exemplaar van hun collectie bijzonder trots zijn. Voor deze goedmoedige zonderling – beroepshalve een onderlegd en kundig archivaris – was de hele zin van het leven gelegen in de bescheiden voldoening om bij elke naam die van tijd tot tijd in de krant opdook, met ijdele vanzelfsprekendheid te kunnen zeggen: ‘Een goede vriend van mij’, of: ‘Ach, die heb ik gisteren nog gesproken’, of: ‘Mijn vriend A vertelde me...’, en mijn vriend B was van mening...’, en zo ononderbroken het hele alfabet af. Bij premières van zijn vrienden was hij onveranderlijk van de partij en applaudisseerde hij om het hardst; de volgende morgen bracht hij alle actrices telefonisch zijn complimenten over, hij vergat geen verjaardag, verzweeg onplezierige krantenberichten en stuurde de lovende toe met een hartelijk woordje erbij. Geen kwaai vent dus, want zijn inspanningen waren oprecht, en hij was al blij wanneer men hem eens om een kleine gunst verzocht of, beter nog, het rariteitenkabinet van zijn kennissen met een nieuw exemplaar uitbreidde.

Het is echter niet nodig vriend ‘Adabei’ oftewel ‘Was-erbij’ – de spotnaam waarmee in Wenen dat soort goedmoedige parasieten binnen de bont geschakeerde groep der snobs gewoonlijk wordt aangeduid – nader te beschrijven, want iedereen kent wel zo iemand en weet dat men zich tegen hun aandoenlijke onschadelijkheid niet zonder een zekere bothed kan verweren. Berustend in mijn lot nam ik dus bij hem plaats en een kwartiertje ging met beuzelpraat voorbij, toen een man het restaurant binnenkwam, lang van gestalte en opvallend vanwege het contrast tussen zijn frisse, jeugdige gezicht en het gedistingeerde grijs aan zijn slapen; een zekere fierheid in zijn tred verried onmiddellijk de gewezen militair. Mijn buurman sprong met zijn

karacteristieke gretigheid op om hem te begroeten, hetgeen door de nieuwkomer echter eerder onverschillig dan hoffelijk werd beantwoord, en de nieuwe gast had de haastig toegesnelde ober nog niet eens zijn bestelling opgegeven of vriend Adabei boog zich al naar me over en fluisterde me zachtjes toe: ‘Weet u wie dat is?’ Omdat ik allang op de hoogte was van de verzamelaarstrots waarmee hij elk ook maar enigszins interessant exemplaar van zijn collectie lovend tentoon placht te stellen, en langdradige verklaringen vreesde, bracht ik louter een duidelijk ongeïnteresseerd ‘nee’ uit en concentreerde me weer op mijn sachertertorte. Mijn onverschilligheid verhevigde echter de opwindning van de namenkoppelaar en, terwijl hij zijn hand half voor zijn mond hield, lispelde hij: ‘Maar dat is toch Hofmiller van de militaire intendance die – dat weet u vast wel – in de oorlog de Maria-Theresiaorde heeft gekregen.’ Toen dit wapenfeit mij niet op de gehoopte wijze leek te verbluffen, begon hij geestdrifig een patriottisch relaas af te steken over de grootse daden die deze ritmeester Hofmiller gedurende de oorlog had verricht, om te beginnen bij de cavalerie, vervolgens tijdens een verkenningsvlucht over de Piave, toen hij in zijn eentje drie vliegtuigen had neergehaald, en uiteindelijk bij de machinegeweercompagnie, waarmee hij drie dagen een frontsector had bezet en verdedigd – dit alles met tal van bijzonderheden gelardeerd (die ik hier oversla) en tussendoor telkens opnieuw zijn mateloze verbazing erover uitsprekend dat ik nog nooit van deze bijzondere kerel had gehoord, die door keizer Karl toch hoogstpersoonlijk was geëerd met de meest zeldzame onderscheiding van het Oostenrijkse leger.

Onwillekeurig liet ik mij ertoe verleiden mijn blik naar de andere tafel te wenden om toch eens één keer een door de geschiedenis gewaarmerkte held op nog geen twee meter afstand te kunnen aanschouwen. Maar ik stuitte op een harde, geërgerde blik, die zoveel zei als: ‘Heeft die kerel jou soms wat over mij

zitten wijsmaken? Er valt niets aan mij te zien!’ Tegelijkertijd trok de man met een onmiskenbaar vijandige beweging zijn stoel opzij en keerde ons bruusk de rug toe. Ietwat beschaamd wendde ik mijn blik af en zorgde angstvallig dat zelfs het kleed op zijn tafeltje niet binnen mijn gezichtsveld kwam. Kort daarna nam ik afscheid van mijn brave kletskaus, en bij het weggaan zag ik dat hij zich ogenblikkelijk naar het tafeltje van zijn held had begeven, waarschijnlijk om hem even gloedvol van mijn wapenfeiten te verwittigen als hij mij van de zijne had gedaan.

Dat was alles – een blik over en weer –, en ik zou deze vluchtige ontmoeting stellig zijn vergeten als het toeval niet had gewild dat ik reeds de dag daarop in een klein gezelschap opnieuw tegenover deze ongenaakbare heer kwam te zitten, die er in zijn smoking overigens nog opvallender en eleganter uitzag dan de dag ervoor in het meer informele tweed pak. Beiden konden we een lachje maar nauwelijks verbergen, dat veelbetekenende lachje van twee mensen die te midden van een grotere groep een goed bewaard geheim delen. Hij herkende mij eveneens, en waarschijnlijk was de herinnering aan de onfortuinlijke koppelaar van gisteren voor ons beiden even ergerlijk of amusant. Aanvallig vermeden we het elkaar aan te spreken, wat trouwens ook helemaal niet gekund had aangezien om ons heen al een verhitte discussie gaande was.

Het onderwerp van die onenigheid kan iedereen wel raden als ik vermeld dat ze in 1938 plaatsvond. Latere kroniekschrijvers zullen ooit vaststellen dat in dat jaar vrijwel elk gesprek in elk land van ons angstige Europa beheerst werd door gissingen omtrent de waarschijnlijkheid dan wel onwaarschijnlijkheid van een volgende wereldoorlog. Onvermijdelijk werd elk samenzijn door deze thematiek in beslag genomen, en soms leek het alsof het niet de mensen waren die met vermoedens of verwachtingen hun angsten afreageerden maar de atmosfeer zelf,

de geprikkelde en met geheime spanningen geladen 'tjidslucht', die zich in woorden wilde ontladen.

De heer des huizes, jurist van beroep en betweter van nature, opende de discussie. Met de gebruikelijke argumenten onderbouwde hij de gebruikelijke kolder dat de nieuwe generatie wist wat oorlog was en niet meer zo plompverloren in een oorlog verzeild zou raken als bij de vorige het geval was geweest. Al tijdens de mobilisatie zouden de geweren de verkeerde kant op worden afgeschoten, en vooral oude frontsoldaten als hij waren niet vergeten wat hun te wachten stond. De zelfgenoegzame overtuiging waarmee hij op dat moment, waarop in tienduizenden, nee, honderdduizenden fabrieken springstoffen en gifgasen werden gefabriceerd, de mogelijkheid van een oorlog even luchthartig wegwuifde als hij met zijn wijsvinger de as van zijn sigaret aftipte, ergerde me. Men moet niet altijd geloven wat men graag bewaarheid wil zien, zo gaf ik op besliste toon te kennen. De departementen en de militaire organisaties die het krijgsparaat leidden, hadden evenmin zitten slapen en terwijl wij onszelf met utopieën zand in de ogen strooiden, hadden zij de vreedstijd volop benut om de massa's op voorhand al grondig te organiseren en in zekere zin schietklaar onder handbereik te hebben. Dankzij de vervolmaking van de propagandamachine had de algehele serviliteit nu al, terwijl het nog volop vrede was, ongelooflijke proporties aangenomen, en men moest het feit helder onder ogen zien dat vanaf het moment dat de radio het nieuws van de mobilisatie door de woonkamers zou laten schallen, van geen enkele zijde verzet te verwachten zou zijn. De wil van de mens, die zandkorrel, telde vandaag de dag sowieso niet meer mee.

Natuurlijk had ik iedereen tegen mij want, zo leert de ervaring, de drang tot zelfbedrog die de mens eigen is, maakt dat hij gevaren waarvan hij zich bewust is bij voorkeur zo tracht te bedwingen dat hij ze voor niet-bestaand verklaart, en een dergelij-

ke waarschuwing voor goedkoop optimisme moest alleen al onwelgevallig zijn met het oog op een in het belendende vertrek reeds schitterend opgedekt souper.

Onverwacht schaarde de Maria-Theresiaridder zich nu als secondant aan mijn zijde, uitgerekend hij, in wie mijn misleide instinct een tegenstander had vermoed. Ja, het was klinkklare nonsens, verklaarde hij fel, om de wil dan wel onwil van het mensenmateriaal vandaag de dag nog als factor van belang te beschouwen, want in de volgende oorlog zou de beslissende rol zijn toebedeeld aan de machines, en de mens zou gedegradeerd zijn tot een soort bestanddeel daarvan. Al in de vorige oorlog was hij op het slagveld niet veel mensen tegengekomen die vol overtuiging met de oorlog hadden ingestemd of deze duidelijk hadden afgekeurd. De meesten waren erin gerold zoals een stofwolk meewaait met de wind, en toen de grote wervelstorm losbarstte, zaten ze er eenvoudigweg in, ieder voor zich willoos rondgeslingerd als een erwt in een grote zak. Over het geheel genomen waren er misschien wel meer mensen de oorlog in gevlucht dan eruit weggevlucht.

Ik luisterde verrast toe, en was vooral geïntrigeerd door de heftigheid waarmee hij vervolgde: 'Laten we onszelf niet voor de gek houden. Als er op dit moment in willekeurig welk land voor een volkomen exotische oorlog, in Polynesië bijvoorbeeld of in een uithoek van Afrika, soldaten zouden worden geronseld, dan zouden zich duizenden, ja, honderdduizenden aanmelden, zonder precies te weten waarom, misschien alleen maar uit drang om weg te lopen voor zichzelf of te ontsnappen aan onaangename omstandigheden. Het feitelijk verzet tegen een oorlog stelt volgens mij echter nauwelijks iets voor. Verzet van de enkeling tegen een organisatie vereist een heel ander soort moed dan die waardoor men zich domweg laat meeslepen, namelijk individuele moed, en dat is een uitstervende eigenschap in deze tijd van toenemende organisatie en mechanisering. Tijdens de oorlog

ben ik vrijwel uitsluitend getuige geweest van massamoed, moed binnen de gelederen, en wie dit begrip nader onder de loep neemt, ontdekt daarin zeer onverwachte elementen: een grote dosis ijdelheid, lichtzinnigheid en zelfs verveling, maar vooral ook veel angst – jawel, de angst om alleen achter te blijven, de angst om bespot te worden, de angst om zelfstandig op te treden en vooral de angst om zich te verzetten tegen de massale geestdrift van de anderen; de meesten van hen die op het slagveld als de dappersten golden, heb ik persoonlijk en in het burgerbestaan vervolgens als bijzonder twijfelachtige helden gekend. – Begrijpt u me goed,’ voegde hij daaraan toe, zich hoffelijk tot de gastheer richtend, die een misnoegd gezicht trok, ‘ik beschouw mijzelf geenszins als uitzondering hierop.’

Zijn woorden bevielen me, en ik was graag naar hem toe gelopen, maar de gastvrouw riep ons al voor het diner, en omdat we ver uit elkaar aan tafel zaten, kwam het tussen ons niet meer tot een gesprek. Pas toen het gezelschap werd opgebroken liepen we elkaar in de garderobe tegen het lijf.

‘Ik geloof,’ zei hij glimlachend, ‘dat onze gemeenschappelijke weldoener ons al indirect aan elkaar heeft voorgesteld.’

Ik glimlachte eveneens. ‘En nogal grondig ook.’

‘Hij heeft waarschijnlijk hoog opgegeven van mijn krijgshaf-tigheid en uitgebreid met mijn ridderorde gegeurd?’

‘Zo ongeveer wel, ja.’

‘Ja, daar is hij verdomde trots op – net als op uw boeken.’

‘Een rare snuiter! Maar hij is de kwaadste niet. Overigens – als u daar geen bezwaar tegen hebt, kunnen we een eindje met elkaar oplopen.’

We gingen. Opeens keek hij me aan: ‘Gelooft u me, ik overdrijf echt niet als ik zeg dat ik jarenlang onder niets zozeer heb geleden als onder die naar mijn smaak al te protserige Maria-Theresiaorde. Dat wil zeggen, om eerlijk te zijn: toen ik hem destijds aan het front omgehangen kreeg, was ik eerst natuurlijk volko-

men verbluft. Je bent per slot als soldaat opgeleid en op de cadetenschool heb je de bijkans legendarische verhalen gehoord over juist deze ene orde, waarvan er in elke oorlog misschien maar een dozijn vallen, ja, vallen, zoals een ster uit de hemel. Voor een jongeman van achtentwintig jaar betekent zoiets dus heel wat. Ineens sta je voor het hele front, iedereen is vol ontzag; ineens draag je iets op je borst dat fonkelt als een kleine zon, en Zijne Majesteit, de keizer, die ongenaakbare godheid, schudt je gelukwensend de hand. Maar ziet u, deze onderscheiding had alleen betekenis en geldigheid binnen onze militaire wereld, en toen de oorlog was afgelopen leek het mij belachelijk om nog een heel leven lang als gewaarmerkte held rond te lopen, alleen omdat je je één keer twintig minuten lang moedig hebt gedragen – waarschijnlijk niet moediger dan tienduizend anderen, die echter niet het geluk hadden te worden opgemerkt of, misschien nog verbazingwekkender, levend terug te komen. Al na een jaar, toen de mensen overal verbaasd staarden naar dat kleine stukje metaal en hun blik dan vol eerbied naar mij omhoog wendden, had ik er meer dan genoeg van om als ambulante monument rond te lopen, en de ergernis over die eeuwige opzichtigheid was ook een van de redenen dat ik aan het eind van de oorlog zo snel mogelijk uit actieve dienst ben gegaan om in de burgermaatschappij een betrekking te zoeken.’

Hij versnelde zijn pas.

‘Een van de redenen, zei ik, maar de voornaamste reden was van persoonlijke aard, en die zult u waarschijnlijk nog beter begrijpen. De voornaamste reden was dat ikzelf ernstig was gaan twijfelen aan de gegrondheid van mijn heldenstatus. Ik wist immers veel beter dan al die bewonderaars dat achter die orde iemand schuilging die allerm minst een held, ja, zelfs het uitgesproken tegendeel van een held was – een van die lieden die alleen maar zo onbesuisd de oorlog in waren gerend omdat ze wilden ontsnappen uit een wanhopige situatie, eerder deserteurs van

hun eigen verantwoordelijkheid dan helden van het plichtsbesef. Ik weet niet hoe dat bij u is, maar mij althans komt het leven met een aureool van heiligheid onnatuurlijk en onverdraaglijk voor, en ik voelde me bijzonder opgelucht toen ik mijn heldenbiografie niet meer op mijn uniform mee uit wandelen hoefde te nemen. Nog steeds ergert het me als iemand mijn oude glorie oprakelt, en ik wil u best bekennen dat ik gisteren op het punt stond om naar uw tafel toe te lopen en die zwetser te verstaan te geven dat hij met iemand anders moest pronken dan uitgerekend met mij. Deze hele avond heeft uw eerbiedige blik mij nog dwarsgezet, en het liefst had ik u, om de praatjes van die klets-kous te logenstraffen, uitgenodigd om aan te horen langs welke kromme wegen ik in feite tot mijn heldhaftigheid gekomen ben – dat is namelijk wel een hoogst eigenaardige geschiedenis, en in elk geval kan ze bewijzen dat moed vaak niets anders is dan omgekeerde zwakheid. Overigens zou ik er geen bezwaar tegen hebben u die hele geschiedenis hier en nu uit de doeken te doen. Iets wat een kwarteeuw achter je ligt, heeft allang niet meer met je huidige ik te maken, maar met een heel ander iemand. Hebt u tijd? En verveel ik u niet?’

Vanzelfsprekend had ik tijd, en we bleven nog geruime tijd op en neer lopen in de reeds uitgestorven straten en verkeerden ook de dagen daarop veelvuldig in elkaars gezelschap. Aan zijn relaas heb ik slechts weinig veranderd – hooguit heb ik huzaren in ulanen veranderd, de garnizoenen om ze onherkenbaar te maken een beetje op de landkaart verschoven en uit voorzorg andere namen gebruikt. Maar ik heb er niets wezenlijks bij verzonnen, en niet ik maar de verteller neemt nu dan ook het woord.

De hele zaak begon met een onhandigheid, een volkomen onschuldige stommitieit, een 'gaffe', zoals de Fransen dat noemen. Vervolgens probeerde ik mijn blunder goed te maken, maar wanneer je al te haastig een radertje in een horloge wilt repareren, breng je doorgaans het hele uurwerk in het ongereede. Zelfs nu, jaren later, kan ik nog niet goed bepalen waar pure onhandigheid ophield en mijn eigen schuld begon. Vermoedelijk zal ik daar wel nooit achter komen.

Ik was destijds vijfentwintig jaar oud en maakte als tweede luitenant deel uit van het regiment der ulanen te x. Ik kan niet beweren dat ik ooit een bijzondere passie of innerlijke roeping heb gevoeld voor het militaire bedrijf. Maar wanneer in een oud-Oostenrijks ambtenarengezin twee meisjes en vier eeuwig hongerige jongens aan een karig gedekte tafel zitten, dan wordt er niet uitgebreid naar hun voorkeuren gevraagd, maar schuift men hen vroegtijdig de bakoven in van een beroep, zodat ze het huishouden niet al te lang belasten. Mijn broer Ulrich, die al op de lagere school zijn ogen verpestte door zijn leergierigheid, werd op een priesterseminarie gedaan, en ik werd vanwege mijn stevige knuisten naar de cadettenschool afgevoerd. Van daaruit spoelt de levensdraad zich werktuiglijk af, je hoeft hem verder niet meer te oliën. De staat zorgt voor alles. In luttele jaren kneedt hij kosteloos en volgens beproefd stramien uit een halfwassen, bleke knaap een vaandrig met vlasbaard en levert hem gebruiksklaar

bij het leger af. Op zekere dag, de verjaardag van de keizer, werd ik, nog geen achttien jaar oud, voor de dienst geschikt verklaard, en kort daarna prijkte de eerste ster op mijn kraag. De eerste etappe was hiermee afgelegd, en nu kon de hele cyclus van bevorderingen met gepaste tussenpauzen mechanisch worden afgewikkeld tot mijn pensioen en de jicht aan toe. Dat ik nu juist bij de cavalerie terecht kwam, die helaas het duurste onderdeel is van het leger, was al evenmin mijn persoonlijke wens geweest, maar het gevolg van een gril van mijn tante Daisy, de tweede vrouw van de oudste broer van mijn vader, met wie deze getrouwd was toen hij zijn functie aan het ministerie van Financiën had verruild voor een lucratievere post als president van een bank. Voor deze niet alleen rijke maar ook snobistische vrouw was het onverdraaglijk dat ook maar één verwant die eveneens de naam Hofmiller droeg, 'de familie te schande zou maken' door bij de infanterie te dienen; en daar zij bereid was deze gril te bekostigen door mij een maandelijks toelage van honderd kronen te geven, moest ik haar bij elke gelegenheid onderdanig mijn dankbaarheid betonen. Of het mijzelf beviel om bij de cavalerie of überhaupt in het leger te dienen, daarover had niemand zich ooit het hoofd gebroken, ikzelf nog wel het minst. Wanneer ik in het zadel zat, voelde ik me goed, en ik dacht niet verder dan de hals van mijn paard lang was.

In die novembermaand van het jaar 1913 moet er plotseling een of andere order van het ene departement in het andere zijn beland, want roetsj! – ineens was ons eskadron in Jaroslav opgebroken naar een ander klein garnizoen, aan de Hongaarse grens. Het doet er niet toe of ik het stadje bij de juiste naam noem of niet, want twee uniformknopen aan dezelfde jas kunnen niet meer op elkaar lijken dan het ene Oostenrijkse provinciegarnizoen op het andere. In beide gevallen dezelfde kampementen: een kazerne, een manege, een exercitieterrein, een officiersmess, en verder nog drie hotels, twee koffiehuisen, een konditorei, een

wijnlokaal, een sjofel variété met aftandse soubrettes die wat extra's bijverdienen door hun gunsten zeer gewetensvol tussen officieren en eenjarige vrijwilligers te verdelen. Overal betekent het garnizoensbestaan dezelfde bedrijvig-lege sleur, van uur tot uur ingedeeld volgens het onwrikbare, eeuwenoude reglement, en ook de vrije tijd ziet er nauwelijks afwisselender uit. In de officiersmess altijd dezelfde gezichten, dezelfde gesprekken, in het koffiehuis eeuwig dezelfde kaartspelen en hetzelfde biljart. Soms vraag je je af waarom Onze-Lieve-Heer zich eigenlijk de moeite getroost om de zes- of achthonderd daken van zulke stadjes toch nog van een andere hemel en een andere omgeving te voorzien.

Toch had mijn nieuwe garnizoen ten minste één voordeel boven dat in Galicië: er stopte een sneltrein en het lag enerzijds dicht bij Wenen, anderzijds niet al te ver van Boedapest. Wie geld had – en bij de cavalerie zijn er altijd allerhande rijke jongens, niet op de laatste plaats de vrijwilligers, die deels van hoge adel, deels fabrikantenzoons zijn – die kon, als hij er tijdig tussenuit kneep, de trein van vijf uur naar Wenen nemen en met de nachttrein om halfdrie weer terug zijn – tijd genoeg dus om naar de schouwburg te gaan, over de Ringstrasse te slenteren, de cavaliër uit te hangen en eventueel naar een avontuurtje op zoek te gaan. Sommige officieren waren zelfs in het benijdenswaardige bezit van een woning of een pied-à-terre in Wenen. Helaas was mijn maandelijksse toelage niet berekend op zulke verfrissende escapades. Ter vermaak restte enkel het koffiehuis of de konditorei, en omdat bij kaartspelen de inzet meestal te hoog was, legde ik me daar toe op het biljarten of speelde ik – nog goedkoper – schaak.

Zo zat ik ook die namiddag, het moet half mei 1914 zijn geweest, in de konditorei, waar ik me zoals wel vaker in het gezelschap bevond van de eigenaar van apotheek De Gouden Engel, die tevens locoburgemeester was van ons garnizoensstadje. We

hadden de gebruikelijke drie partijen allang achter de rug, en omdat we te lamkendig waren om overeind te komen – waar moesten we ook heen in dat saaie gat? – zaten we nog wat heen en weer te praten, maar het gesprek was al even vurig als een smeulende sigaret. Opeens gaat de deur open en een warrelende klokrok zwaait met een vlaag frisse lucht een knap meisje naar binnen: bruine, amandelvormige ogen, een donkere teint, schitterend gekleed, verre van provinciaals, en vooral: een nieuw gezicht in die godvergeten monotonie. Wij gapen haar vol eerbiedige bewondering aan, maar de elegante nimf keurt ons geen blik waardig; kwiek en zelfverzekerd stiefelt ze langs de negen marmeren tafelbladen kordaat op de toonbank af om daar onmiddellijk een geweldige hoeveelheid cakes, taarten en likeuren te bestellen. Het viel me onmiddellijk op hoe overgedienstig meener de koekenbakker een buiging voor haar maakte – nooit eerder had ik de rugnaad van zijn zwaluwstaart zo strakgespannen gezien. Zelfs zijn vrouw, de weelderig-plompe provinciale venus, die zich de attenties van ons officieren gewoonlijk op de meest onverschillige manier laat welgevalen (vaak ontstaan er in de loop van de maand immers allerlei kleine schulden), verheft zich van haar zetel bij de kassa en stikt bijkans in haar eigen strooplikkerij. Terwijl de heer koekenbakker de bestelling in het klantenboek noteert, peuzelt het knappe meisje achteloos een paar chocolaatjes op en converseert wat met mevrouw Grossmaier; voor ons echter, die met wellicht ongepaste gretigheid onze halzen rekken, schiet er nog geen oogwenk over. Uiteraard kan de jongedame haar elegante handjes met geen enkel pakje belasten, en naar mevrouw Grossmaier hoogst onderdanig verzekert, zal de hele bestelling aan huis worden bezorgd. En het komt ook niet in haar mooie hoofdje op om, zoals wij gewone stervelingen doen, contant aan het stalen kasregister te betalen. Wij weten het meteen: zeer verfijnde, voorname clientèle!

Zodra zij de bestelling heeft afgehandeld en zich omdraait om

de zaak te verlaten, komt de heer Grossmaier haastig achter de toonbank vandaan om de deur voor haar open te houden. Ook mijnheer de apotheker verheft zich van zijn stoel om een eerbiedige buiging te maken voor de langszwevende nimf. Zij knikt hem met soevereine minzaamheid toe – alle donders, wat een fluwelen, reebruine ogen! – en ik kan nauwelijks wachten totdat zij, gekonfijt door alle eerbetoon, de winkel heeft verlaten om bij mijn gesprekspartner nieuwsgierig naar deze zwaan in onze eendenvijver te informeren.

‘Ach, kent u haar niet? Dat is toch de nicht van...’ – wel, ik zal hem de heer von Kekesfalva noemen, de naam luidde in werkelijkheid anders – ‘Kekesfalva – u kent de Kekesfalva’s toch wel?’

Kekesfalva: als een biljet van duizend kronen werpt hij die naam voor mijn neus neer en kijkt me aan alsof hij als vanzelfsprekende echo een eerbiedig ‘Ach ja! Natuurlijk!’ verwacht. Maar ik, net overgeplaatste luitenant, nog maar enkele maanden geleden in dit nieuwe garnizoen beland, ik onnozele hals heb nog nooit gehoord van deze geheimzinnige godheid en verzoek uiterst beleefd om nadere toelichting, die meneer de apotheker ook met alle zelfgenoegzaamheid van de provinciale trots verschaft – uiteraard veel uitgebreider en gedetailleerder dan ik hier zal weergeven.

Kekesfalva, zo vertelt hij, is de rijkste man in de hele omtrek. Eenvoudigweg alles behoort hem toe, niet enkel het slot Kekesfalva – ‘Dat kent u vast wel, je kunt het vanaf het exercitieterrein zien, links van de grote weg, dat gele kasteel met die platte toren en het grote, oude park’ –, maar ook de grote suikerfabriek aan de weg naar R. en de houtzagerij in B. en dan in M. nog de stoeterij; dat is allemaal van hem, en dan heeft hij ook nog een stuk of zes, zeven huizen in Boedapest en Wenen. ‘Ja, je zou het haast niet geloven dat er bij ons hier zulke steenrijke lieden zijn, en hij leeft als een ware magnaat. ’s Winters woont hij in het kleine Weense paleis in de Jacquingasse, ’s zomers in kuuroorden, en

eigenlijk strijkt hij alleen in het voorjaar voor een paar maanden in zijn huis hier neer, maar lieve God nog aan toe, wat een huis! Kwartetten uit Wenen, champagne en Franse wijnen, alles van eersteklas kwaliteit, het beste van het beste!’ Ach, als hij mij daar een plezier mee kan doen, zal hij mij daar graag introduceren, want – breed gebaar van voldoening – hij verkeerde op vriendschappelijke voet met de heer von Kekesfalva, had in vroegere tijden dikwijls zakelijk met hem te maken gehad en wist dat hij altijd graag militairen over de vloer had; hij hoefde maar te kikken, en ik werd uitgenodigd.

Ach, waarom ook niet? Je stikt immers in die bedompte krabbenpoel van zo’n provinciegarnizoen. Alle vrouwen op de promenade heb je al eens gezien en van elkeen ken je de zomerhoed en de winterhoed en de feestelijke en de dagelijkse japon, er verandert nooit iets. En je kent de hond en het dienstmeisje en de kinderen van aankijken en wegstaren. Je kent alle culinaire kunstjes van de dikke Boheemse kokkin in de officiersmess, en je smaakpapillen raken gaandeweg afgestompt bij de aanblik van eeuwig dezelfde menukaart in het restaurant. Je kunt elke naam, elk wapenschild, elk aanplakbiljet in elke straat dromen en je kent elke winkel in elk gebouw en van elke winkel elke etalageruit. Je weet bijna net zo precies als Eugen de ober hoe laat meneer de kantonrechter in het koffiehuis zijn opwachting maakt en dat hij aan de raamkant links in de hoek plaats zal nemen en klokslag halfvijf een wienermelange bestelt, terwijl de notaris op zijn beurt weer precies tien minuten later arriveert en dan – leve de afwisseling – wegens zijn zwakke maag een glas thee met citroen drinkt en puffend aan eeuwig dezelfde virginiasigaar eeuwig dezelfde moppen vertelt. Ach, je kent alle gezichten, alle uniformen, alle paarden, alle koetsiers, alle bedelaars in de hele omtrek, en ook jezelf ken je tot vervelens toe. Waarom niet één keer uit die tredmolen gebroken? En bovendien, dat knappe meisje, die reebruine ogen! Dus geef ik mijn weldoener

met gespeelde onverschilligheid te kennen (betoon je vooral niet te happig jegens die ijdele pillendraaier!) dat het me heus een genoegen zou zijn om met de familie Kekesfalva kennis te maken.

En ja hoor, de wakkere apotheker had niet te veel gezegd – twee dagen later komt hij me, helemaal opgeblazen van trots, in het koffiehuis een gedrukte kaart aanreiken, waarop mijn naam is gekalligrafeerd; en deze invitatie houdt in dat het de heer Lajos von Kekesfalva een genoegen zou zijn indien de heer luitenant Anton Hofmiller volgende week woensdag om acht uur 's avonds te zijner huize het avondmaal zou willen gebruiken. Godzijdank zijn ook wij niet uit de goot opgeraapt en weten wij hoe we ons in zo'n geval te gedragen hebben. Die zondagochtend trek ik dus mijn beste plunje aan, en met witte handschoenen en lakschoenen, onberispelijk geschoren, een druppel eau de cologne in mijn snor, ga ik erheen om een kennismakingsbezoek af te leggen. De huisknecht – oud, discreet, in fraaie livrei – neemt mijn kaartje in ontvangst en mompelt verontschuldigend dat het de familie beslist ten zeerste zou spijten mijnheer de luitenant gemist te hebben, maar men was ter kerke gegaan. Des te beter, denk ik bij mezelf, zulke eerste bezoeken zijn, in en buiten dienst, altijd een gruwel. In elk geval heb ik mijn plicht gedaan. Woensdagavond ga je erheen en hopelijk pakt het goed uit. Dat is dan dat, denk ik, de zaak-Kekesfalva is afgehandeld, tot woensdag. Maar twee dagen later, op dinsdag dus, blijkt tot mijn niet geringe vreugde dat de heer von Kekesfalva bij de kazerne een visitekaartje met omgevouwen hoek heeft achtergelaten. Keurig, denk ik bij mezelf, die lui hebben manieren; meteen twee dagen na mijn eerste visite al een tegenbezoek aan mij, nietswaardige officier! Zelfs een generaal kan zich niet meer hoffelijkheid en respect wensen. En met een werkelijk gunstig voorgevoel verheug ik me nu op de woensdagavond.

Maar van meet af aan word ik geplaagd door domme pech –

eigenlijk zou je bijgelovig moeten zijn en meer acht moeten slaan op zulke kleine voortekenen. Woensdag om halfacht 's avonds, ik ben al helemaal gereed, heb mijn mooiste uniform aan, nieuwe handschoenen, lakschoenen, de pantalon mes-scherp gestreken, en mijn oppasser heeft net nog even de vouwen in mijn jas gladgestreken en is me van top tot teen aan het inspecteren (daarvoor heb ik altijd mijn oppasser nodig, want in mijn slecht verlichte kamer heb ik alleen maar een handspiegel), of er wordt op de deur geroffeld: een ordonnans. De dienstdoende officier, mijn vriend ritmeester graaf Steinhübel, laat vragen of ik naar de slaapzaal van de manschappen wil komen. Twee ulanen, waarschijnlijk straalbezopen, hebben het met elkaar aan de stok gekregen en uiteindelijk heeft de een de ander met een karabijn op het hoofd geslagen. En nu ligt die lummel daar, bloedend, buiten westen en met openhangende mond. Het is niet duidelijk of zijn schedel nog heel is of niet. De regimentarts is echter met verlof naar Wenen afgetaaid, de kolonel is niet te vinden, en dus heeft die brave Steinhübel in zijn wanhoop verdorie juist mij opgetrommeld om hem een handje te helpen terwijl hij zich om de gewonde bekommert, en nu moet ik proces-verbaal opmaken en ordonnansen eropuit sturen, zodat in een koffiehuis of ergens anders snel een gewone dokter kan worden opgesnord. Ondertussen is het al kwart voor acht. Het is duidelijk – het eerstkomende kwartier of halfuur kom ik hier in geen geval weg. Verdomme, dat er uitgerekend vandaag zo'n ellendig voorval moet plaatsvinden, uitgerekend vandaag, nu ik daarginds ben uitgenodigd! Steeds ongeduldiger kijk ik op mijn horloge; ik kan onmogelijk nog op tijd arriveren, ook al zou ik hier nog maar vijf minuten hoeven rond te hangen. Maar de dienst, zo is ons in het hart gegrift, gaat boven elke persoonlijke verplichting. Ik kan er niet tussenuit knijpen, en dus doe ik het enige wat mogelijk is in deze vervloekte situatie: ik stuur mijn oppasser met een huurrijtuig (vier kronen kost me dat geintje) naar de Kekes-

falva's, laat hem mij verontschuldigen dat ik verlaat ben, maar dat een onverwacht voorval in de kazerne enzovoorts, enzovoorts. Gelukkig duurt dat gelazer niet al te lang, want daar heb je de kolonel al met een inderhaast opgespoorde arts, en nu kan ik er onopvallend vandoor gaan.

Maar alweer pech: juist nu staat er op het raadhuisplein geen fiaker, en ik moet wachten tot er een telefonisch besteld rijtuig arriveert. Wanneer ik dan eindelijk bij de Kekesfalva's in de grote hal ben beland, hangt de grote wijzer van de wandklok al loodrecht omlaag: het is precies halfnegen in plaats van acht uur, en ik zie dat de garderobe al uitpuilt van de mantels. Ook aan het ietwat verstoorde gezicht van de huisknecht kan ik aflezen dat ik flink te laat ben – onaangenaam, hoogst onaangenaam, en dat bij een eerste bezoek!

Dan stelt de huisknecht – witte handschoenen ditmaal, rok-kostuum, hemd en gezicht strak in de plooi – me toch enigszins gerust en vertelt dat mijn oppasser een halfuur geleden mijn boodschap heeft doorgegeven, en hij brengt me naar de salon, een ruim vertrek met vier ramen, de muren met rode zijde behangen, en stralend verlicht door kristallen kroonluchters – een wonder van elegantie, ik heb nog nooit zoiets schitterends gezien. Helaas echter blijkt het geheel verlaten te zijn, en vanuit het belendende vertrek klinkt al het vrolijke gekletter van borden – vervelend, hoogst vervelend, als ik het niet dacht: ze zitten al aan tafel!

Enfin, ik verman me en zodra de huisknecht de schuifdeur voor mij opendoet, loop ik tot aan de drempel van de eetkamer, sla mijn hakken hard tegen elkaar en maak een buiging. Het hele gezelschap kijkt op, twintig, veertig vreemde ogen monsteren de laatkomer, die zich niet bijster zelfverzekerd door de deuropening laat omlijsten. Onmiddellijk staat een oudere heer op, ongetwijfeld de heer des huizes, legt snel zijn servet neer, loopt naar mij toe en strekt verwelkomend zijn hand naar me

uit. Hij ziet er heel anders uit dan ik mij hem had voorgesteld, deze heer von Kekesfalva, helemaal niet als een landedelman met een Magyaarse krulsnor, volle wangen, welgedaan en blozend door de goede wijn. Achter de goudomrande brillenglazen schemeren twee ietwat vermoeide ogen boven grauwe wallen, de schouders lijken enigszins voorovergebogen, de stem klinkt fluisterend en wat hees door het kuchen: je zou hem eerder voor een geleerde houden, met dat smalle, fijne gezicht dat in een dun wit sikje uitloopt. Uitermate geruststellend is de bijzonder vriendelijke bejegening van de oude heer: nee, nee, hĳ is degene die zich zou moeten verontschuldigen, valt hij mij meteen in de rede. Hij weet maar al te goed wat er zich in het leger allemaal kan voordoen en het was een bijzonder wellevende geste mijnerzijds geweest om hem persoonlijk te laten verwittigen; alleen omdat men niet wist wanneer ik verwacht kon worden, was men alvast aan tafel gegaan. Maar nu moest ik onverwijd plaatsnemen. Later zou hij mij dan aan alle gasten afzonderlijk voorstellen. Maar eerst, zei hij – en daarbij begeleidde hij mij naar de tafel – moest ik met zijn dochter kennismaken. Een nog jong meisje, tenger, even bleek en fragiel als hijzelf, kijkt op van een gesprek, twee grijze ogen werpen een schuchtere blik mijn kant op. Maar ik vang slechts een glimp op van het smalle, nerveuze gezicht, maak eerst voor haar een buiging, dan naar rechts en naar links voor de rest van het gezelschap, dat duidelijk opgelucht is de maaltijd niet te hoeven onderbreken voor een uitgebreid voorstelceremonieel.

De eerste twee, drie minuten voel ik me nog weinig op mijn gemak. Er is niemand van het regiment aanwezig, geen kameraad, geen kennis en zelfs niet een van de notabelen van het stadje – uitsluitend vreemde, wildvreemde mensen. Het lijken hoofdzakelijk landeigenaars uit de omgeving te zijn met hun vrouwen en dochters, of rijksambtenaren. Maar stuk voor stuk in burger, geen ander uniform dan het mijne! Mijn God, hoe